

SERES ATTILA: A magyarországi segélyezés szerepe a moldvai csángók egyházi oktatásában a XIX. század végén

A moldvai csángók társadalmi helyzete a XIX. század második felében

A moldvai magyarság történetét kutatók számára elfogadott nézet, hogy a csángók – korábban több tényező együttes hatásaként megindult - asszimilációs folyamata az egységes román nemzetállam megalakulása után gyorsult fel, nagyrészt éppen az állami szervek által irányított nacionalizációs politika következtében. Az elrománosításukhoz a területen missziót teljesítő idegen szerzetesek, majd az önálló, közvetlenül Rómának alárendelt jászvásári püspökség 1884. évi megalakulása után, az itt tevékenykedő, döntően olasz származású papok is hozzájárultak. A hazai szakirodalomban kevésbé ismert, hogy a hazai társadalmi szervezetek és a magyar kormányok mit tettek annak érdekében, hogy a magyar nemzet szempontjából nem kívánatos tendenciákat megállítsák, és a csángóság számára kulcsfontosságú egyházi oktatás területén elősegítsék a magyar nyelv és magyar identitás megőrzését. Tanulmányunkban ezért arra keressük a választ, hogy a magyarországi társadalmi szervezetek anyagi segélyei és a magyar államkasszából átutalt pénzek milyen mértékben befolyásolták a csángóság anyanyelvi oktatási lehetőségeit a XIX. század utolsó két évtizedében.¹

Magyar lakosság a XIX. században két nagy, egymástól a történeti eredet szempontjából is elkülöníthető tömbben élt Moldvában. A magyar tudományos álláspont a legtöbb archaikus vonást megőrző szórványnak a Románvásár környékén lévő falvakat tartja, amelyek feltehetőleg a XIII. század folyamán alakultak ki a magyar királyok határvédelmi politikája révén („északi csángók”). Az itteni nyelvsziget központjának tekinthető Szabófalva és szűkebb környezete a csángóságra tradicionálisan jellemző magas népszaporulat következtében az évszázadok során népességkibocsátó-vidékké vált, jórészt innen elszármazott lakosok hoztak létre több közeli kolóniát, sőt, egy ettől a centrumtól jóval délebbre fekvő telepés-falut is. A második, még számottevőbb közösségük Bákó megye területén, döntően a Szeret és a Beszterce összefolyásától délre fekvő falvakban helyezkedett el. Az itteni etnikum központi magját feltehetőleg szintén a középkori magyar királyok telepítései során létrejött csoport alkotta („déli csángók”), amely folyamatosan keveredett a XVI. század vége óta több hullámban ide menekülő székelyekkel, akik a Tatros és Tázló völgyét is megszállták („moldvai székelyek”).² A XIX. század végén még minden bizonnyal több, mint száz olyan település létezett Moldvában, amelyek lakói teljesen, vagy csak részben magyarok voltak.

A század folyamán végrehajtott román állami népszámlálások közül az 1859. évi a katolikusok összlakosságához viszonyított részarányának megadása mellett az anyanyelvi viszonyokról is tájékoztatást nyújtott. Eszerint Moldvában az – kerekítve - 53 ezer katolikus közül mintegy – szintén kerekítve - 38 ezer vallotta magát magyar anyanyelvűnek, ami akkor a katolikus lakosság 71,6 %-t tette ki.³ A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal egy

¹ A Bánffy Dezső kormánya által kezdeményezett moldvai segélyakció történetét egy korábbi tanulmányunkban részletesen bemutattuk. Erre ld.: *Seres Attila: „Csángómentés” Moldvában a XIX-XX. század fordulóján. Pro Minoritate, új évf. IV. (2002) 4. sz. 17-47. [A továbbiakban: *Seres A.*, 2002.]*

² A moldvai magyarság középkori történetének legalaposabb és legkorszerűbb összefoglalását adja Benda Kálmán a *Moldvai csángó-magyar okmánytár első kötetének bevezetőjében*. Erre ld.: *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706. I. köt. Szerk.: Benda Kálmán.* Budapest, 1988. 9-48. [A továbbiakban: *Benda K.*, 1988.] A csángó településterület táji tagolódására ld.: *Lükő Gábor: A moldvai csángók.* Budapest, 2002. [3. kiadás] *Benkő Loránd: A csángók eredete és települése a nyelvutomány szemszögéből. A Magyar Nyelvutományi Társaság Kiadványai.* Budapest, 1990.

³ Az erre vonatkozó adatokat ld.: *Tánczos Vilmos: A moldvai csángók lélekszámáról.* In: *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben. A magyarságkutatás könyvtára XXIII. Szerk.: Pozsony Ferenc.* Budapest, é. n. 13. [A továbbiakban *Tánczos V.*, 1999.]

1901-ben kelt elemzésében a harminc évvel későbbi, 1889. évi népszámlálás adatait felhasználva legkevesebb 48 ezerre tette az egész Romániában élő magyar nemzetiségűek számát.⁴ Jellemző, hogy Stefan Lippert jászvásári osztrák-magyar alkonzul által 1893-ban elkészített tanulmány is legalább 55 ezerre becsülte a moldvai csángók lélekszámát.⁵ A következő, 1899. évi állami népszámlálás nem vizsgálta az etnikai viszonyokat, ugyanakkor konstatálni lehet belőle a katolikus össznépeség számának emelkedését 89 ezer főre.⁶ Az 1898-1902 között megjelent Románia Nagy Földrajzi Szótára című, tudományos igényű összeállított geográfiai szakmunka alapján sem lehet teljesen megbízhatóan rekonstruálni a csángók valós számát, de az állami adatgyűjtés hiányait némiképp pótolja. Eszerint akkor a moldvai falvakban 26 ezer magyar anyanyelvű katolikus élt, ami a magyarul beszélő katolikusok arányának visszaesését érzékeltette a XIX-XX. század fordulójára, bár feltehetőleg nagymértékben eltúlozva azt.⁷ A XIX. század második felében lejátszódott népesedési tendenciákat rögzítve, s az egymásnak gyakran ellentmondó anyanyelvi adatokat figyelembe véve megkockáztathatjuk, hogy a XIX-XX. század fordulójára a moldvai katolikus népesség 55-60%-os relatív többsége még beszélt, vagy legalább értett magyarul.

A XVI. század első felében a középkori magyar állam széthullásával kiesett a Moldvába telepített magyarok mellől az a támasz, amely sokáig összekötetési pontot és hatékony védelmet jelentett számukra. Ezután a magyar nép által lakott törzsterület felől csak a megújuló kirajzások és a szórványosan odakerülő misszionáriusok révén juthattak el a magyar kultúra elemei, a moldvai csángók azonban a XVIII. század végétől meginduló, s a reformkorral, illetve az 1848-49. évi forradalommal és szabadságharccal kiteljesedő nagy nemzeti átalakulási folyamatokban nem vettek részt. A történelmi Magyarország határain kívüli peremhelyzetük miatt a magyar történelmi tudatban folyamatosan jelen lévő államiság eszméje egyáltalán nem érintette őket.⁸ Ezen kívül a spontán asszimilációs folyamatoknak kedvezett az a tény, hogy Moldva magyar lakosságát a történelmi viszonyokból fakadó csonka társadalomszerkezet jellemezte. A XIV-XV. században több korszakon át a Magyar Királyság hűbéresének számító Moldvai Fejedelemség gazdasági és társadalmi életében jelentős szerepet játszott a főleg iparosokból és kereskedőkből álló, helyi magyar városi polgárság, illetve a fejedelmi udvarban különböző tisztséget viselő magyar előkelő réteg. A meghatározó társadalmi rétegek azonban az állandó török és tatár betörések, valamint a többségi román etnikum gyarapodása következtében fokozatosan kiszorultak a városokból, majd teljesen elsorvadtak. A magyar eredetű nemesség ugyanígy, még a középkor vége felé beolvadt a moldvai uralkodó elitbe. Ezekkel szorosan összefüggő problémát jelentett az egyházi és világi értelmiség hiánya, amely fontos szerepet tölthetett volna be a magyarság öntudatosabb és szervezettebb csoportjai által érlelt nemzeti azonosság-tudat adaptációjában.⁹

A lassú beolvadás irányába ható további tényezőnek tekinthető, hogy a magyar eredetű katolikus falusi lakosság elvesztette régi privilégiumait. A moldvai vajdák ugyanis fokozatosan megfosztották falvaik lakosságát a kezdetektől élvezett szabadparaszti

⁴ Ez az elemzés ugyanakkor nyilvánvalóvá tette, hogy ezek az adatok a XIX. század második felében a Székelyföldről Moldvába és a Regátba vándorolt székelyeket is magukba foglalták, és nyilvánvalóan torzították a valós tényeket. Vargha Gyula, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának tájékoztatója Széll Kálmán miniszterelnök számára, 1901. május 23. MOL (=Magyar Országos Levéltár) K 26 (=Miniszterelnökség központilag iktatott iratai), 477. cs. (=csomó), XXXI. t. (=tétel), 1937/1901. sz.

⁵ *Gecsényi Lajos*: Ein Bericht des österreichisch-ungarischen Vizekonsuls über die Ungarn in der Moldau. Jassy, 1893. In: Ungarn Jahrbuch. Band 16. Red.: Horst Glassl, Ekkehard Völkl. München, 1988. 169.

⁶ *Tánczos V.*, 1999. 12.

⁷ Az adatgyűjtés során nem vettek figyelembe minden olyan települést, ahol – esetleg csak szórványban – magyarok éltek. Erre ld.: Uo. 27. Az adatgyűjtés során alkalmazott módszerek ismertetését ld.: *Halász Péter*: A moldvai magyarok Románia Nagy Földrajzi Szótárában (1898). Honismeret, XX. évf. (1992). 4. sz. 56-59.

⁸ *Hatos Pál*: Szempontok a csángókutatás kulturális kontextusainak értelmezéséhez. Pro Minoritate, új évf. IV. (2002). 4. sz. 8-10.

⁹ A moldvai magyar városok gazdálkodására és társadalmi életére ld.: *Benda K.*, 1988. 35-37.

jogállásuktól, ráadásul a faluközösségek által művelt földek nagy részét ortodox kolostorok birtokainak adományozták. A moldvai magyar társadalom a XVIII-XIX. század fordulójára ezért egy szinte kizárólag falusi parasztnépeségből álló, homogén tömbbé változott. Az egységes román állam megalakulása után, a hatalom következetesen alkalmazhatott represszív módszereket a kiszolgáltatottá vált népcsoporttal szemben, hiszen ebben a politikájában a XIX. század végi román társadalom támogatását is maga mögött tudta, amely „idegen zárványként” tekintett a csángók által lakott településterületre.¹⁰ Ehhez az is hozzájárult, hogy - román szemmel nézve - a moldvai magyarság az újkori román történelemben nem játszott igazán számottevő szerepet, s nem gyakorolt hatást a román kulturális mozgalomra sem.¹¹ Mindemellett a beolvasztásukra irányuló törekvéseket nemcsak a nacionalista érdekek diktálták, hanem a csángóságnak a környező román falvakétól eltérő, magasabb szintű termelési kultúrája és életviszonyai is.¹²

A politikai érdekérvényesítés nemcsak a képzett értelmiségi elem és a politikai-gazdasági súllyal bíró előkelő rétegek hiánya miatt volt elképzelhetetlen, hanem a kisebbségi jogokat negligáló román törvényi hagyományokból és joggyakorlatból fakadóan is, amire már a román fejedelemségek egyesülését megelőző időben is találunk példákat. Az 1857. évi Ideiglenes Országgyűlésen a közvetett választójoggal rendelkező parasztküldöttek Román megyében a katolikus Rab János szabófalvi bírót választották meg körzetük képviselőjének. Ezt az eredményt azonban a megyei prefektus és az ortodox püspök hivatalosan nem ismerték el az orosz kormányzat által oktrojált Szervezeti Szabályzatra hivatkozva, amely kizárta a politikai jogok birtoklásából a nem ortodox hitű egyéneket. Ez a törvényhozó testület végül elnapolta a liberális értelmiség által beterjesztett törvényjavaslatot a nem ortodox keresztények egyenjogúsítására.¹³ Később, az 1866. évi alkotmány garantálta ugyan a különböző vallásfelekezetekhez tartozó egyének politikai egyenjogúságát, a gyakorlatban, például a közhivatalokban való alkalmazás terén, mégis a csángókkal szembeni kirekesztés érvényesült.¹⁴

A XIX. század végén meginduló polgári átalakulás részeként oktatási reformot vezettek be Romániában, melynek során állami népiskolákat állítottak fel a moldvai csángó falvakban, amelyekben a tannyelv a román volt, és kizárólag román nemzetiségű tanítók oktathattak. A közigazgatás átalakítása során a katolikus falvakba helyezett előljárók és falusi jegyzők is döntően ortodox románok közül kerültek ki, akik nem ismerték a település lakóinak anyanyelvét, így a hivatalos adminisztráció közegeivel való kapcsolatteremtés mindenhol az államnyelv ismeretét feltételezte. Az államapparátus tehát az alkotmányos alapjogok mellőzése mellett a közigazgatásban és a közoktatás terén alkalmazott

¹⁰ Egy bukaresti lap 1906-ban közölte az egyik román írónak a moldvai magyar falvakban tett utazása során szerzett tapasztalatait: „Volt szerencsétlenségem a moldvai falvakban olyan románokat találni, akik nem tudnak románul beszélni. Sőt, találtam egész falvakat, ahol nincsenek mások, mint ilyen fajtájú románok. Az említett román területeken járva azt hiszed, hogy magyar falvakban vagy; a nyelv magyar, a szokások magyarok [...]. A kedves Moldva egy idegen hangyafészek, amelyben a magyar szalonnának [...] is megvan a maga része.” Idézi: *Bíró Sándor*: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867-1940. Csíkszereda, 2002. 100.

¹¹ *Hatos P.*: i. m. 7.

¹² Ennek a kérdéskörnek a jelentőségét nem szabad túldimenzionálni, s a különbségek gyökerét nemcsak a mentalitások másságában kell keresni, hanem például a részességből fakadó hagyományokban, illetve egyéb okokban is. Az eltérésekre már a XIX. századi – nyilván kissé elfogult - magyar utazók is rámutattak. Az 1836-ban ott járt *Gegő Elek* például főleg a munkamorál és a higiéniai viszonyok tekintetében a csángókat a románok fölé helyezte. *Gegő Elek*: A moldvai magyar telepekről. Buda, 1838. [Reprint: Csíkszereda, 1999.] 50-51. A csángóság erkölcsösségét és rendszeretét emelte ki az 1868-ban a Szent László Társulat expedíciójának tagjaként Moldvába utazó *Imets Fülöp Jákó* is. *Imets Fülöp Jákó úti-naplója*. In: Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868. Marosvásárhely, 1870. 73-74.

¹³ *Demény Lajos*: A csángó-magyarok kérdése Moldva Ideiglenes Országgyűlésén 1857-ben. In: Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére. Szerk.: Pozsgai Péter. Budapest, 1999. 38-44.

¹⁴ *Barna [Barabás] Endre*: Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok. Kolozsvár, 1908. 32-34.

módszerekkel is a teljes beolvasztást kívánta elérni.¹⁵ Ugyancsak az elrománosodás irányába ható tényezőt jelentett, hogy a XIX. század végén, a „Csángóföldön” - a korábbi állapotokhoz képest - rohamos fejlődésnek indult a vidék iparosodása, különösen a vasútépítés, illetve a földgáz- és kőolaj-kitermelés. A regionális centrumokban, például Bákó városában, vagy annak környékén lévő ipari létesítmények magukhoz vonzották az addig viszonylag zárt csángó falvak férfitlakosságát is, ami a homogén etnikum enyhe fellazulásával járt együtt. Ezt az elvándorlási folyamatot felerősítette, hogy a csángók körében hagyományosan magas születésszám következtében a földbirtokok felaprózódtak, ezért a parasztcsaládok kizárólag földjeik megműveléséből már nem tudták eltartani magukat.¹⁶

Magyarország beavatkozásának esélyeit nem kis mértékben csökkentette az egyházi állam magatartása. A XVI. század elejétől Moldva katolikus területei különböző, nem magyar befolyás alatt lévő püspökségek irányítása alá kerültek, amelyeknek azonban nem sikerült kiépíteniük egy szilárd struktúrával rendelkező egyházszerkezetet. 1622-től a missziós területnek nyilvánított Moldvában, a Rómában megalakult Hitterjesztés Szent Kongregációjának kellett gondoskodnia a hitélet ellátásáról. Ez a szervezet azonban kivétel nélkül idegen származású papokat küldött a régióba, amely számára is kulcsfontosságúnak mutatkozott, hiszen azokon a - török megszállás alatt álló, vagy török hűbéri - területeken, ahol az ortodoxia jelentette az uralkodó vallási irányzatot, ez volt az egyik legszámottevőbb és legjelentősebb katolikus közösség.¹⁷ A „Csángóföld” tehát a nyugati kereszténység keleti periferiáján, ortodox többségbe ágyazva helyezkedett el, ugyanakkor mindvégig makacsul ragaszkodott ősi hitéhez. Ez az „erőd-helyzet” elvileg elősegíthette a katolicizmus pozícióinak további erősítését keleti irányba. Dacára annak, hogy a többszöri expanzív kísérletek a meglévő hívek megtartásánál nem tudtak többet elérni, a Szentszék mindvégig napirenden tartotta a keleti területek uniójának tervét.

A román nyelv újlatin jellege hamar nyilvánvalóvá vált az ott szolgáló olasz papság számára is, amely a csángók „romanizálása” által kívánt hidat létrehozni az ortodox román többség felé. Ennek egészen az egységes román nemzetállam létrejöttéig a térségre jellemző zavaros hatalmi viszonyok miatt lehetett némi realitása, ezt követően azonban az egyébként is erős gazdasági és társadalmi befolyással rendelkező ortodox egyház olyan stabil pozíciókra tett szert, amelyek lehetetlenné tette a helyzet megváltoztatását, az ortodox hívek tömeges áttérítését.¹⁸ Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor az sem, hogy az ortodox hegemonia miatt az olasz misszionáriusok korábban sem nélkülözhatték a fejedelmi, majd az egyesülés után az állami hatalom bizonyos fokú támogatását.¹⁹ Ilyen helyzetben csak valamiféle magyar vezetésű egyházi autonómia megléte szavatolhatta volna az asszimiláció megállítását, esetleg visszafordítását, ha döntő szerepet kapott volna a csángóság számára kulcsfontosságú egyházi liturgia és egyházi oktatás magyar nyelvűségének megszervezésében és fenntartásában. Valójában az 1884-ben létrehozott, s közvetlenül Rómának alárendelt jászvásári püspökség maga is elősegítette csángó híveinek beolvasztását, egyrészt a magyar nyelv templomi használatának adminisztratív tiltása útján, másrészt a saját papi utánpótlási bázisának kiépítését szolgáló teológiai képzés során, a román nyelv kizárólagossá tételével.

¹⁵ Uo. 43-55.

¹⁶ *Posony Ferenc*: Egy moldvai csángó falu társadalmáról. In: Csángó sorskérdések. Az újkígyósi tanácskozás előadásai. 1994. október 28-30. Szerk: Halász Péter. Budapest, 1997. 18.

¹⁷ A középkori magyar állam bukásáig a moldvai területek az esztergomi érsekség felügyelete alá tartoztak. Ezután az ottani katolikus települések hitéletének megőrzéséről a XVI. század végéig a csíksomlyói ferencesek gondoskodtak, akik Bákóban már korábban létrehoztak egy kolostort. *Benda K.*, 1988. 41-43.

¹⁸ A XIX. századi magyar szerzők egyöntetűen annak a véleményüknek adtak hangot, hogy az olasz papság számára csak ürgy az unió hangoztatása. Erre: *Imets F. J.*: i. m. 74. *László Mihály*: Keleti testvéreink. Budapest, 1882. 51. *Ballagi Aladár*: A magyarság Moldvában. Földrajzi Közlemények, XVI. köt. (1888), 1-2. füz., 17-18.

¹⁹ *Magyar Zoltán*: Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban. Néprajzi Látóhatár, III. évf. (1994). 1-2. sz., 75.

A magyar nyelvű oktatás keretei a XIX. századi Moldvában

A román nyelv erőteljes térnyerését a liturgiában és az oktatás terén Dominico Brocani missziói prefektus 1804-ben kelt rendelete alapozta meg, amely előírta több plébánia számára, hogy a templomi közajátosságot, valamint a hittan-oktatást felváltva román és magyar nyelven kell végezniük. A misszió vezetője nem hivatkozhatott valamiféle kiforrott, ekkor meglévő gyakorlatra, fő motivációja inkább az olasz papság státuszának védelme volt, amely az egyházközségeknek a magyar nyelvű hitélet visszaállítására irányuló sorozatos követelése miatt ingatagnak bizonyult.²⁰ A XIX. század első felében ennek ellenére még több olyan falusi plébánia létezett, amelyek szervezésében magyar nyelvű oktatás, nagyobb részben hittan-oktatás folyt.

Ezekről 1841-ben Petrás Incze János csángó származású plébános említést tett Döbrentei Gábornak, a Magyar Tudományos Akadémia titkárának székelyföldi találkozásuk alkalmával. Az 1838-ban hivatalba lépő, s a csángók irányában toleráns magatartást tanúsító Arduini Rafael missziói prefektus igyekezett kibővíteni az oktatási rendszert, ezért új iskolákat hozott létre. Ezek kétnyelvű elemi tanintézmények voltak, amelyekben a hittanon kívül írást, olvasást és számtant is tanítottak. 1841-ben a tantárgyak hatékony tanítása érdekében az egyházi előljáró a jászvásári nyomdában magyar és román nyelvű ABC-s könyvek, valamint magyar és román nyelvű katekizmusok kiadását rendelte el, továbbá Erdélyből nyelvtan-könyveket hozatott az általa kijelölt oktatási célok megvalósítására.²¹ Ezt megelőzően a falusi egyházi iskolákban, feltehetőleg ugyancsak Erdélyből Moldvába került, nyilvánvalóan magyar misszionáriusok által terjesztett katekizmusokból oktatták a vallási ismereteket, hiszen román nyelvű katolikus katekizmusok ekkor nem léteztek. (Ezzel magyarázható Magni Károly János korábbi missziói előljáró 1837. évi, némiképp cinikusnak mondható kérése, amely a moldvai egyházi elemi iskolák számára román magyarázatokkal ellátott magyar nyelvkönyvek eljuttatására irányult.)²² Arra is több adatot találhatunk, hogy az egyházi iskolákat egyes településeken éppen magyar misszionáriusok alapították.²³

Az 1860-as évektől a román kormányok a népiskolai hálózat kiépítésével párhuzamosan arra törekedtek, hogy kiszorítsák a magyar nyelvet az egyházi oktatásból, és ellehetetlenítsék a még magyar nyelven tanító papokat. A hittan-oktatás terén ennek megfelelően újabb fordulatot jelentett Salandri József apostoli vizitátor moldvai működése, mivel az egyházi előljáró az addig külön-külön nyelveken kiadott katekizmusokat 1866-ban kétnyelvűekre cserélte, amelyekben a kérdések és válaszok párhuzamosan szerepeltek, az egyik oldalon magyarul, a másikon románul. Végül 1893-ban ezeket a kiadványokat is felváltották az egynyelvű román katekizmusok.²⁴ Ezt előkészítette Nicolao Giuseppe Camilli püspök pásztorlevele 1889-ben, melyben elrendelte a román nyelv kizárólagos használatát a plébániák összes templomában.²⁵ A XX. században a „Csángóföld” ellátása vallási tárgyú szövegekkel, imakönyvekkel, oktatási anyagokkal és propaganda célokat szolgáló történeti pamflettekkel a helyszínen nem ütközött különösebb nehézségbe, hiszen a jászvásári nyomda mellett 1924-ben a ferencesek is létrehozták Halasfalván saját könyvnyomdájukat.²⁶

²⁰ *Auner Károly*: A romániai magyar telepek történeti vázlat. Temesvár, 1908. 64.

²¹ „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Szerk.: *Domokos Pál Péter*. Budapest, 1979. [A továbbiakban: *Domokos P. P.*, 1979.] 1340-1341.

²² Uo. 1309-1311.

²³ Így például Gegő Elek megemlítette, hogy a forrófalvi iskolát a későbbi tatrosi plébános, Papp Sándor magyar misszionárius hozta létre. *Gegő E.*: i. m. 20.

²⁴ *Domokos Pál Péter*: A moldvai magyarság. Budapest, 2001. [Hatodik kiadás] 120.

²⁵ *Domokos P. P.*, 1979. 94.

²⁶ *Tánczos Vilmos*: „Deákok” (parasztkántorok) moldvai magyar falvakban. Erdélyi Múzeum, LVII. Köt. (1995) 3-4. füz. 97. [A továbbiakban: *Tánczos V.*, 1995.]

A valamilyen formában magyar nyelvű oktatást biztosító parókiáknak a XIX. században a román állam és az olasz papság túlsúlyának kettős szorítása mellett egyéb – általános jellegűnek is mondható, de néha specifikusan a moldvai viszonyokra jellemző – problémákkal is szembe kellett nézniük. Így például súlyos gondot jelentett egy stabil háttérű és egységes szervezettel bíró katolikus iskolahálózat hiánya, ami végső soron a moldvai egyházszerkezet gyengeségére vezethető vissza. Az elemi oktatás ugyanis nem mindig zajlott különálló, kifejezetten pedagógiai rendeltetéssel működtetett épület-együttesekben, gyakran csak a paplakban szervezett, bizonyos eseményekhez, mint például vasárnapi misékhez kötődő formában nyilvánult meg. Az iskolák ezen kívül nem tudták feladatukat folyamatosan ellátni, mivel a moldvai körülmények között túlságosan ki voltak téve egy-egy plébános személyének, szervező képességeinek, továbbá a plébániák élén beálló változásoknak, a magyar és olasz, vagy egyéb nemzetiségű papok állandó cserélődésének. Ez utóbbi gyakran a pap és hívei közötti viszony ingadozásához, vagy radikális - pozitív, illetőleg negatív - megváltozásához vezetett. Így sok helyen voltaképpen nem is beszélhetünk hagyományos értelemben vett, rögzült oktatási rendszerről, inkább ad hoc jellegű nevelési mozzanatokról. A Papp Sándor által létrehozott forrófalvi iskola például a lelkész eltávozása után tönkrement, és csak az 1860-as években ott szolgáló Dominico Miglioratti próbálkozott az iskola ismételt beindításával.²⁷ További hátrányokat eredményezett a magyar nyelvű oktatás terén, hogy az Arduini által kinyomtatott magyar nyelvű ABC-s könyvek hamar elfogytak, és nem készült belőlük utánpótlás. Erre a tényre Petrás már négy évvel a könyvecskék közrebocsátása után felhívta a figyelmet.²⁸ Az egyházközségek gazdasági és a hívek szociális helyzete is gyakran kedvezőtlen irányba befolyásolta a folyamatokat.²⁹

A moldvai magyar falvakban a középkori magyar állam szétesése, és az idegen szerzetesség megjelenése óta a magyar nyelvű műveltség megőrzésében és továbbörökítésében jelentős szerep hárult az ott hagyományosan „deáknak” vagy „diáknak” nevezett parasztkántorokra.³⁰ Ennek magyarázata nemcsak a magyar-olasz papság érdekellentéteiben rejlik, hanem a térség periférikus jellegéből fakadó paphiányban is. Helyenként előfordult, hogy a plébániával rendelkező anyaegyházakban szolgálatot teljesítő papoknak 10-12 filia lelki ellátásáról kellett gondoskodniuk, aminek következtében a legeldugottabb telepekre legfeljebb csak ünnepnapokon juthattak el, s gyakran a legfontosabb szentségeket sem tudták kiszolgáltatni. Természetes tehát, hogy a népi vallásosság jelenségei ezeken a helyeken hangsúlyozottan jelentkeztek, a falvak gyakran teljesen önálló vallási életre rendezkedtek be. A plébániát fenntartó településtől messze eső fiókközségekben a mindennapos lelki szolgálatot és bizonyos egyházi teendőket (harangozás, temetés lebonyolítása) ők végezték el. Azokon a településeken, ahol idegen származású papok szolgáltak, a szentmisék ideje alatt ők vezették fel a magyar nyelvű egyházi dalok eléneklését. A deákok feladatköre ilyen módon némiképp tágabb volt, mint a hagyományos értelemben vett kántoroké, de tevékenységi körük az idők folyamán fokozatosan szűkült, a lassan növekvő számú papság ugyanis igyekezett megnyirbálni az egyházi ügyekben járatlannak tartott, babonás szertartásokat gyakorló, ráadásul az egyházi énekeket magyarul éneklő deákok hatáskörét.

Az iskolai nevelés szerepköre több helyen, a falun belül magas társadalmi megbecsülésnek örvendő, valamilyen szinten képzett deákokra hárult. Az ő kötelességük volt a vasárnap esti vecsernyék előtt vagy után a falu gyermekeit a hit alapigazságaira és a

²⁷ A Szent László Társulat tagjainak ottjártakor a magyarul kiválóan tudó olasz páter csak a tervezés fázisáig jutott el. *Imets F. J.*: i. m. 58.

²⁸ *Domokos P. P.*, 1979. 1443.

²⁹ A csángók számára az időjárás változásaival is összefüggő földművelő életmód nem engedhette meg a gyerekek folyamatos taníttatását, ezen kívül a falusi parasztnépesség nem is mindig igényelte a nevelésnek a család közegén kívüli formáit. Erre Petrás utalt. Uo. 1335.

³⁰ A deákok tevékenységére a középkorban és kora-újkorban ld.: *Benda K.*, 1988. 39.

legfontosabb imádságokra megtanítani. Ezt különféle magyarországi kiadványok, valamint az akkor érvényben lévő katekizmusok felhasználásával végezték, de 1893 után is tanítottak a hivatalos iskolai használatból kivont 1866. évi katekizmus segítségével. A XIX. század második felére, a magyar papság számának drasztikus csökkenése következtében a liturgiában egyfajta egyensúlyi helyzet alakult ki a románul prédikáló pap, valamint a magyarul éneklő és imádkozó deák között. Ez a „paritás” azonban törékenynek mutatkozott, és fokozatosan a pap javára billent át, hiszen a kántor sok tekintetben függő viszonyban volt a paptól, a felsőbb egyház- és államvezetés pedig a magyar nyelvű vallásosság háttérbe szorításán munkálkodott.³¹ A XIX. század végi magyar utazók egyöntetűen a deák szerepének és tekintélyének hanyatlását tapasztalták: sok feslett életút találtak közöttük, s utaltak arra is, hogy a Székelyföldről Moldvába szegődött kántorok közül többen egyszerű pénzkereseti lehetőségnek tekintették munkájukat.³²

Az egyházi középiskolai és papi képzés terén a moldvai csángó fiatalok előtt egyetlen út állt, nevezetesen a magyarországi intézmények valamelyikében folytatni a tanulmányokat. Az anyaországi papsággal való kapcsolattartás egyik módja a moldvai csángók csíksomlyói búcsún való részvétele volt. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy az ottani ferences kolostor gimnáziumában már a mádэфalvi veszedelem előtt is tanultak moldvai diákok. Ennek bizonyítékául szolgál például Csíkszék 1749. augusztus 28.-i közgyűlésének egyik határozata, mely szerint „Moldvának különösen az egyházi pályán lévő emberei közül többen is vannak, akik a csíksomlyói gimnáziumban tanulnak”. Nyilvánvalóan közvetlenül a mádэфalvi veszedelmet követő időkben, a kivándorolt székelység és esetlegesen otthon maradt anyaországi rokonaik között nem szakadtak meg végleg a kapcsolatok, hanem sokoldalúan fennmaradtak, ami segítette őket abban, hogy gyermekeiket magyarországi oktatási intézmények falai között helyezték el. Ezzel magyarázható, hogy a XVIII-XIX. század fordulójáról több olyan moldvai diák neve is fennmaradt a korabeli forrásokban, akik Csíksomlyón tanultak.³³ Ezen kívül a háromszéki Esztelneken működő ferences iskolában már a XVII. század végétől felbukkantak moldvai diákok.³⁴ Feltételezhető, hogy Petrás Incze János is hasonló módon, régebbi rokoni szálak révén került a Kézdivásárhely melletti Kantába, majd onnan az egri minorita papneveldebe.³⁵ Nincs azonban tudomásunk arról, hogy őt kivéve valamelyik csángó diák ezután visszakerült volna Moldvába.

A Szent László Társulat és a „keleti segélyek”

A magyarországi kiadványok és oktatási segédanyagok Moldvába juttatásában rendkívül fontos szerepet játszottak a ferences misszionáriusok, akik moldvai működésük során maguk használták és terjesztették azok egyes darabjait, nyilván korlátozott példányszámban. Az ilyen egyéni akciók mellett a XIX. században Magyarországon mindig is megnyilvánult valamilyen formájú intézményes figyelem a moldvai csángók iránt. Könyvek kiküldésével a XIX. század első felében a Magyar Tudományos Akadémia is igyekezett támogatni őket. Ezek az adományok azonban nem mindig értek a rendeltetési helyükre, így például Magni az általa kért magyar nyelvkönyveket visszatartotta, ami miatt a tudós testület arról határozott, hogy a jövőbeni könyvcsomagjai szétosztásával Viola József jászvásári orvost bízta meg. Feltehetőleg később az ő közvetítésével kerültek Császár Ferenc „Olasz-magyar nyelvtanának”, illetve Edvi Illés Pál „Közhasznú kézikönyvének” példányai az oktatást végző

³¹ A deákok működésére részletesen ld.: *Tánczos V.*, 1995. 83-88.

³² Imets említett munkájában megjegyezte például, hogy papjuk iránti szolgálai viszony miatt elveszett korábbi viszonylagos önállóságuk, s a pap jóváhagyása és pártfogása nélkül még iskolákat sem szervezhetnek. *Imets F. J.*: i. m. 115.

³³ *Szőcs János*: „Zeng az erdő, zeng...” In: Gegő E.: i. m. Bevezető. Oldalszám nélkül.

³⁴ *Tánczos V.*, 1995. 94.

³⁵ Az apja ugyanis Kantában tanult. *Domokos P. P.*, 1979. 1297.

egyházi személyekhez.³⁶ A század 50-es éveiben hasonló szerepet töltött be az 1852-ben megalakult Szent István Társulat is, amely egyházi kiadványok, főleg naptárak terjesztésével kívánta elősegíteni a moldvai magyarság művelődését. A szervezet 1857. évi választmányi ülésén Danielik János egri kanonok felhívta a figyelmet a moldvai csángók sorsára, s ennek alapján megbízták Haynald Lajos erdélyi katolikus püspököt, hogy tájékozódjon az ottani katolikusok helyzetéről, majd tegyen javaslatot a támogatásuk módozataira.³⁷

Az 1861-ben megalakuló Szent László Társulat folytatta az elődjének tekinthető Szent István Társulat által megkezdett munkát. A magyar katolikus főpapság vezetése alatt álló egyesület egyik – alapszabály szerint meghatározott - fő céljának a Kárpát-medencétől keletre élő magyar katolikus szórványok, a bukovinai székelyek, moldvai csángók és a XIX. században a Regátba kivándorló székely tömegek segélyezését tekintette.³⁸ A szervezet anyagi szubvenciót nyújtott a megrongálódott egyházi épületek kijavításához, új kápolnák építéséhez, segítette a kiküldendő magyar misszionáriusokat, - többnyire jelképes összegű - rendkívüli segélyeket utalt át a plébánosoknak, valamint szervezte a regáti és bukovinai székely gyermekek ottani és magyarországi taníttatását.³⁹ Ezen kívül igyekezett megismertetni a hazai közvéleménnyel az ország határaitól keletre eső területeken élő magyarság sorsát. A kiadványai sorában olyan propagandisztikusnak szánt anyagok is megtalálhatók, mint László Mihály bukovinai származású író 1882-ben kiadott munkája a „keleti testvérekről”, de létezik közöttük tudományos igényű, egyháztörténeti adatokat felvonultató szakkönyv is, mint amilyen például Auner Károly bukaresti kanonok 1908-ban publikált munkája.⁴⁰

A romániai magyar lakosság helyzetének megvizsgálására az egyesület egy öt főből álló expedíciót küldött ki, amelynek támogatására Simor János esztergomi érseket is megnyerték. A Moldvába is eljutó társulati tagok a Társulat 1868. szeptemberi győri közgyűlésén számoltak be tapasztalataikról. A véleményük egybeesett abban, hogy a moldvai magyarság megtartása érdekében a moldvai egyházszervezet átalakítása révén lehetne a legtartósabb sikereket elérni, egyházi jogi összeköttetés létesítésével a moldvai katolikus területek és valamelyik magyarországi egyházmegye között. Ez lényegében a magyar püspöki kar Moldva feletti egyház-igazgatási jogainak visszaszerzését jelentette volna. Javasolták továbbá, hogy az egyesület tegyen diplomáciai lépéseket a Vatikánban és szerezze meg ehhez a magyar katolikus klérus egységes támogatását. Felvetődött az is, hogy a szervezet nyisson fiókszervet Bákóban, és létesítsenek magyar egyházi oktatási intézményeket a csángók által lakott településeken. Követelték továbbá, hogy a magyar kormány helyezkedjen a reciprocitás álláspontjára, vagyis érje el, hogy a román kormány ugyanannyi jogot biztosítson a csángóknak, mint amennyit Magyarország saját román kisebbségének.

A romániai magyarokkal való teendőik koordinálása érdekében „állandó csángó bizottságot” választottak, s felkérték az egyházi főméltóságokat, hogy adakozzanak a legnagyobb moldvai községekben létrehozandó, magyar származású tanítók által vezetett iskolák javára.⁴¹ Az adománygyűjtésre nemsokára többen jelentkeztek: a legjelentősebb támogatás Haynald Lajos kalocsai érsektől származott, aki a moldvai magyar iskolahálózat

³⁶ Mikecs László: Csángók. Budapest, 1989. [Reprint] 292.

³⁷ Foki Ibolya: Magyar katolikusok Moldva-Oláhországban a 19. század közepén. Századok, CXXX. Évf. (1996). 5. sz. 1290.

³⁸ Itt kívánjuk megemlíteni, hogy a korabeli magyar frazeológia egységesen a „csángó” szóval illette a bukovinai és Regátba vándorolt székelyeket, a moldvai csángókat, illetve az anyaországba a XIX-XX. század fordulóján visszatelepített bukovinai székelyeket.

³⁹ Az egyesület megalakulásának történetére részletesen ld.: Szemes József: A Szent László Társulat története 1861-1941. Veszprém, 1942.

⁴⁰ László Mihály a csángók elnemzetietlenítésében a legfőbb szerepet az olasz misszionáriusoknak tulajdonította. Könyvének tartalmát a moldvai olasz szerzetesek is ismerték. Ballagi A.: i. m. 16.

⁴¹ A Társulat levele az egyházi főméltóságokhoz, 1868. október 6. MOL P 1431, 5. cs., 1. t., 179/1868. sz.

kiépítésére 5000 forintos alapítványt hozott létre.⁴² A bizottság kezdeményezésére a magyar püspöki kar az 1869. évi vatikáni zsinaton indítványozta, hogy magyar áldozárok is szolgálhassanak a „Csángóföldön”. A Hitterjesztés Szent Kongregációjának vezetése beleegyezett a javaslatba, de azt a feltételt szabta, hogy a Moldvába induló magyar szerzeteseket a római Szent Antal Kollégiumban készítsék fel. Az egyesület 1869. évi közgyűlése ezért elhatározta, hogy száz forint útiköltség-hozzájárulást nyújt azok számára, akik moldvai misszióra való felkészítés céljából utaznak a pápai államba, továbbá évi 130 forinttal kárpótolja a hazai minorita rendtartományt, a Kárpátoktól keletre történő szolgálatra kiképzett növendékei miatt.⁴³

A moldvai magyar misszió újjászervezésére az aradi minorita rendtartomány tett kísérletet, a misszió azonban az 1880-as évek elejére lehanyatlott, mivel Magyarországon jelentősen csökkent a papi pályát választók száma, s ez komoly akadályokat gördített az ország határain kívül eső területek személyi ellátása elé. Az 1884-ben megalakuló önálló, s közvetlenül a Szentszéknek alárendelt Jászvásár székhelyű moldvai egyházmegye az addigra egyértelmű túlsúlyba kerülő olasz papság győzelmét jelentette a magyar érdekek felett. Ezzel elvesztett annak lehetősége, hogy az ottani katolikusok lelki gondozása terén a magyar szempontok markánsan érvényesülhessenek, az olasz szerzetesek igyekeztek végleg kiszorítani a még ott lévő néhány magyar papot. A Szent László Társulat 1884 decemberében a csángókkal kapcsolatos tevékenység koordinálása érdekében új belső bizottságot alakított. Erre közvetlen okot a működéséről igen csekély számú, és kevésbé hasznosítható dokumentumot az utókorra hagyó Magyar Csángó Egylet javaslata szolgáltatott, amely évi 4000 forint állandó segély biztosítását ígérte a romániai magyarok számára a Társulaton keresztül, amennyiben az vállalja a pénzüsszeg szétosztását és eljuttatását.

A csángó bizottság 1885. január 10-i ülésén Ágoston Antal titkár sürgette, hogy a Csángó Egylet apanázsából Moldvában a nagyobb csángó községeknek nyújtsanak segélyt, annak érdekében, hogy felekezeti iskolákat tudjanak felállítani és működtetni, Bákó városában pedig hozzanak létre egy elemi iskolával egybekötött tanítóképzőt. A grémium határozatában kimondta, hogy a jászvásári apostoli vikárius felügyelete alatt a csángók számára Bákóban létrehozandó, 8 évfolyamos elemi iskolával együtt működtetett tanítóképzőre 800 forint segélyt utaljanak át az egyházi előjárónak. Ugyanígy 800 forint összeget szavazott meg a testület három nagyobb csángó községnek egyházi iskola felállítására.⁴⁴ A Társulat nem sokkal később összeül, legfőbb döntéshozó szerve, a választmány jóváhagyta a csángó bizottságnak a pénzüsszeg szétosztására vonatkozó javaslatát, azzal a módosítással, hogy évente két községet fognak támogatni egyházi iskoláik fenntartása érdekében, összesen 500 forint összeggel. A testület ezen kívül tárgyalta Kurpás Ferenc bákói misszionárius folyamodványát, amelyben az általa Bákóban alapított kántorképző és tanítóképző szubvencionálását igényelte. A választmányi gyűlés határozata leszögezte, hogy miután ilyen irányban már tárgyalások folynak, azok eredménye előtt nem kívánják a szerzetes igényét kielégíteni, ugyanakkor felhatalmazták Schlauch Lőrinc szatmári püspököt, a Társulat elnökét, hogy erre vonatkozólag lépjen érintkezésbe a jászvásári püspökkel.⁴⁵

A csángóság anyaországi képének kialakításában mérvadónak tekintett, magyarországi tapasztalatokkal rendelkező, s ráadásul a Szent László Társulat tagjainak 1868. évi moldvai utazása során az egyesülettel is szoros kapcsolatokat kiépítő Petrás már 1875-ben felvetette egy moldvai kántorképző létrehozásának ötletét. Ez nem lehetett véletlen, hiszen – mint említettük – a deákok jelentős szerepet játszottak a magyar nyelvűség fenntartásában, viszont

⁴² Haynald levele a Társulathoz, 1868. december 20. Uo. 17/1869. sz.

⁴³ A Társulat levele Gaal Damasén aradi minorita rendfőnökhöz, 1869. szeptember 28. 196/1869. sz.

⁴⁴ A csángó bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1885. január 10. MOL P 1431, I. t., 13. cs., sz. n.

⁴⁵ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1885. február 26. Uo. Sz. n.

szerepkörük és társadalmi befolyásuk fokozatosan csökkent. A kántorok módszeres képzése ugyanakkor előrevetíthette a népesség nyelvváltási folyamatának lassítását, hiszen egyfajta „népművelő tevékenységgel” a falvakon belül, a társadalmi érintkezésben ébren tarthatták a magyar nyelvűséget, amely az iskolából és a „hivatalos” egyházból való kiszorulásával esetleg új közösségi funkciókat is nyerhetett. A kántortanító megalapítása végső soron mégis a moldvai katolikus egyházi vezetés kezében volt, de olyan objektív akadályoktól is függött, mint a működéséhez nélkülözhetetlen anyagi háttér megteremtése, vagy a megfelelő tanári kar kialakítása. Maga Petrás például úgy vélte, hogy a magyar jellegét erősen tartó Klézse, alkalmas helység híján nem fogadhatná be a kántorképzőt, tanári gárdájával és növendékeivel.⁴⁶

A rendelkezésünkre álló források alapján biztosan állíthatjuk, hogy a Kurpás által magánszorgalomból megalapított, de nyilván korlátozott tevékenységet kifejtő kántorképző nem kapta meg a szükséges támogatásokat. Az 1880-as években ugyanígy nem jöhetett létre Moldvában olyan tanítóképző, amely a magyar katolikus püspöki kar anyagi dotációja mellett helyi növendékeket képezett volna a magyar nyelvű oktatás megszervezése érdekében. Az egyesület révén ezek helyett kisebb összegű, és főleg a hitélet megerősítését szolgáló rendkívüli adományok jutottak el a területre. Így például 1885 tavaszán a Társulat 300 frank értékű segélyadományt juttatott el Liegerhofer János gorzafalvi minorita plébános számára, a település filiájának számító Gutinázs község templomának építésére.⁴⁷ Ugyanebben az évben a szervezet Petrás kérése alapján pénzsegélyt utalt át a Klézsehez tartozó káptolai fiókközség temploma javára,⁴⁸ majd 1886 elején 100 forint rendkívüli segélyt szavazott meg a pap részére.⁴⁹ 1887 nyarán ismét jelentkezett Liegerhofer a gorzafalvi temetőkápolna kijavításához és az anyaegyházba kebeleztet pralai fiókegyház templomának építéséhez, továbbá a misék megtartásához szükséges kegyeszek beszerzéséhez kérve segélyt.⁵⁰ A Társulat választmánya 300 forintot szavazott meg a plébános részére, amiből 100 forint jutott miseruhák elkészítésére, a többit az említett egyházi létesítmények javítására és építésére fordíthatta.⁵¹ 1888-ban Csügés templomának építésére juttattak el Moldvába 200 forintnyi pénzüsszeget.⁵²

Felmerül a kérdés, hogy a Szent László Társulat, egyházi társadalmi szervezet lévén milyen anyagi bázis felhasználásával biztosította a segélyeit, s egyáltalán milyen lehetőségek álltak rendelkezésére adományai folyamatos fenntartása érdekében? Az egyik legfontosabb bevételi forrását az egyházmegyékben végzett gyűjtések alkották. A pénzüsszegek összegyűjtése legtöbbször a megyéspüspök felhívására történt, aki évente adakozásra szólította fel egyházmegyéjének papjait és híveit. A Társulat munkájáról ennek révén többen is ismereteket szerezhettek, s ennek köszönhető, hogy a katolikus papok egyházi birtokaik jövedelméből kisebb összegű alapítványokat hoztak létre, amelyek éves kamatait kizárólag az egyesület javára fordították, de nem volt ritka az sem, hogy idősebb plébánosok végrendeletükben a tulajdonukat képező ingó és ingatlan hagyatékukat az egyesületre írták. Ezen kívül gyakran előfordult, hogy magánszemélyek által befizetett egyszeri összegek is gyarapították a vagyont. Külön tételt képeztek az egyesület éves vagyoni beszámolójában az ún. „Csángó Alapon” belül őrzött jövedelmek, amelyben a Csángó Egylet által átutalt

⁴⁶ A klézsei pap kifejtette, hogy a kántorképző vagy papnevelde létrehozása csak a missziói előjáró közbenjárásával történhet meg. *Domokos P. P.*, 1979. 1474, 1505.

⁴⁷ A Társulat levele Liegerhofernek, 1885. május 16. MOL P 1431, 13. cs., 1. t., 70/1885. sz.

⁴⁸ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1885. december 3. Uo. Sz. n.

⁴⁹ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 186. február 10. Uo. Sz. n.

⁵⁰ Liegerhofer levele Schlauch Lőrincnek, a Társulat elnökének, 1887. július 15. MOL P 1431, 14. cs., 1. t., 91/1887. sz.

⁵¹ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1887. szeptember 27. Uo. Sz. n.

⁵² A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1888. november 17. Uo. Sz. n.

pénzeket gyűjtötték össze. Ugyancsak – bár a kiadásokhoz képest csekély mértékű – bevételi forrást képeztek az egyesületi tagok által tagdíj címén befizetett pénzek.

A fentebb felsorolt jövedelmek – amelyekre szinte mindig lehetett számítani, de mégsem jelentettek olyan törzsvagyont, amelyekre hosszabb ideig biztosan támaszkodni lehetett – megléte mellett szükség volt olyan stabil törzstőke kialakítására, amelyből az egyesület működésének folytonosságát szavatolni tudták. Az egyesület alapszabályában meghatározott célokra fordított kiadások mellett – amelyek minden évben a bevételek szinte teljes mennyiségét felemésztették - ugyanis mindig el kellett különíteni egy kisebb összeget a dologi kiadásokra és a gyakorlati tevékenységhez nélkülözhetetlen személyi juttatásokra is. Így például a társulati titkár, írnok és szolga is minden évben külön tiszteletdíjban részesült elvégzett munkája elismeréseként, de kisebb-nagyobb összegeket vittek el az irodaszerekre, nyomtatványokra és postaköltségekre fordított dologi kiadások. A Társulat ezért a legkülönbözőbb értékpapírokban: földterhermentesítési kötvényekben, kereskedelmi banki vagy földhitel-intézeti záloglevelekben, vasútépítési és osztrák államadóssági kötvényekben kamatoztatta az évek során felhalmozott tőkét. Ez persze elősegítette azt, hogy a pénzádományok mellett egy rendszeresnek ígérkező bevételi forrásra tegyen szert, s az így nyert éves kamatokból a romániai magyarok javát szolgálhassa, ugyanakkor az eleinte felgyülemlett tekintélyes pénzmennyiség szükségszerű pénzügyi forgatása ennek megvalósítását némiképp korlátozta is.

A kiadások olyan mértékűekké váltak, hogy például 1889-ről csak 423 forint készpénz maradt a Társulat kasszájában a következő évre,⁵³ míg 1894-ben mindössze 14,43.⁵⁴ 1889-ben nem találtuk nyomát annak, hogy az egyesület bármekkora mértékben is olyan célokat támogatott volna, amely a moldvai csángók javát szolgálta. Ekkor a 10.774 forintos összebevételből 707 forintot utaltak át XIII. Leó pápának hódolati adományként, 908 forintot tettek ki a dologi költségek és személyi juttatások, míg a fennmaradó mennyiséget döntően a bukaresti, brailai, turnu-severini, craiovai és a hercegovinai magyar iskolák, illetőleg tanítók szubvencionálására fordították egy állandó segélykeret terhére. A kiadások közt kisebb tételként szerepelt az erdélyi katolikus szórványoknak, és a hazai egyházi karitatív szervezeteknek kiutalt pénzösszeg.⁵⁵ 1894-ben a 7504,36 forintos készpénz-bevételből 6142 forintot utalványoztak, amiből a pápa ezúttal 995 forinttal részesedett, negyedévenként 1035 forintot biztosítottak a regáti és hercegovinai magyar oktatás számára, míg mindössze 807 forintot fordítottak a rendkívüli segélyek kiosztására, amiből a moldvai csángók is részesedhettek volna, de ekkor is jobbra hazai katolikus szervezetek élvezhették ezeket a javakat. A „vegyes kiadás” kategóriába kerülő dologi és személyi költségek önmagukban nagyobb összeget tettek ki, mint az összes rendkívüli pénzutalvány együttvéve.⁵⁶

Moldvai csángók javára legközelebb csak 1895-ben küldött pénzádományt az egyesület. Balla Gyula Lajos dormánfalvi minorita plébános ez év tavaszán a Szent László Társulathoz fordult azzal a kéréssel, hogy segítsék a településük mellett lévő városkában, Mojnesten leromboltatott katolikus imaház helyén egy új megépítését, a mintegy 300 főt számláló gyülekezet számára. Ezen igény kielégítésére 100 forint összegű pénzsegélyt hagytak jóvá.⁵⁷ Mint láthattuk, a XIX. század végén Romániába özönlő, és a nagyobb ipari centrumokban letelepedett székelység megsegítésére a befolyt pénzösszegek tekintélyes hányadát költötte, sőt, az 1880-as évek elején olyan rendszert alakított ki, amely lehetővé tette az ottani magyar katolikus magániskolák különböző formájú, negyedévenkénti támogatását.

⁵³ A Társulat számadása 1889-ről, 1890. október 27. Uo. Sz. n.

⁵⁴ A Társulat számadása 1894-ről, 1894. december 31. MOL P 1431, 16. cs., 1. t., sz. n.

⁵⁵ 1889-ben a társulati titkár javadalma ugyanakkora volt, mint előző évben a csügségi templom építésére eljuttatott pénzösszeg. A Társulat számadása 1889-ről, 1890. október 27. MOL P 1431, 14. cs., 1. t., sz. n.

⁵⁶ A Társulat számadása 1894-ről, 1894. december 31. Uo. 16. cs., 1. t., sz. n.

⁵⁷ Balla levele a Társulatnak, 1895. március 8. Uo. 33/1895. sz.

Ugyancsak rendszeresített segélyhez juttatta a délszláv régióban lévő katolikus missziós iskolákat, különösképpen a hercegovinait és a belgrádit. Úgy tűnt, hogy a Kárpát-medencétől keletre és délre eső területeken dinamikusan növekvő, s magyar állampolgárságát megtartó magyar ajkú népesség egyre inkább prioritást élvez az egyesület törekvéseiben. A Szent László Társulat éves pénzügyi kimutatásai alapján megállapítható, hogy a moldvai csángók az 1884-ben rögzített elvekkel szemben nem váltak kedvezményezettekkel olyan állandó szubvenció révén, amilyen a regáti magyarságot illetve, csak esetenként jutottak rendkívüli segélyekhez, de ezek elnyerése érdekében is meg kellett küzdeniük a dél-erdélyi katolikus szórványokkal és egyéb magyarországi intézményekkel.

Az egyházi célokra történő anyagi hozzájárulás elérésének kizárólagos feltétele volt, hogy a támogatást igénylő egyházközségek vagy plébánosok egyházmegyei hatóságuk által ellátott pecséttel vagy támogató levéllel rendelkezzenek.⁵⁸ Az anyagi segély kiutalását mindig az érdekelt plébánosnak kellett kezdeményeznie. Mint láttuk, a Szent László Társulathoz döntően olyan moldvai plébániák fordultak segítségért, amelyek élén magyar származású, vagy anyaországi kapcsolatokkal rendelkező pap állt, aki egyáltalán tudott erről a támogatást nyújtó lehetőség létezéséről. Az egyesület ugyanakkor többet nem tehetett az államilag súlyos nyomás alá helyezett moldvai csángókért, mivel egyébként is több fronton kellett harcolnia, hiszen a Romániába való áttelepedéssel állandóan növekvő, de a nagyvárosi olvasztótégelyekben az asszimiláció veszélyének fokozottabban kitétt regáti magyarság, illetve az 1883-1884. évi al-dunai telepítési akció révén jelentős vérvesztéséget szenvedő bukovinai székelység súlyos gondjainak orvoslását is felvállalta. A XIX. század végén ez a hatalmas feladat már túlmutatott a kizárólag valamilyen formájú anyagi segítséget nyújtó társadalmi szervezetek lehetőségein, s azt érzékeltette, hogy a Kárpát-medencétől keletre élő magyar népcsoportok megmentéséhez állami közbeavatkozásra lenne szükség.

A rendszeres és rendkívüli romániai segélyek átutalásának racionalizálását ezen túlmenően a Szent László Társulat egyre romló anyagi helyzete is szükségszerűvé tette. Mint láttuk, 1889 és 1894 között a Társulat bevételei megcsappantak, aminek magyarázata feltehetőleg a különféle kötvényi hozadékok csökkenésében, illetve a rendszeresített „keleti segélyösszegek” gyakoriságának és összegének növelésében és az általános anyagi feltételekhez képest kirívó nagyságában rejlett.⁵⁹ Nem lehetett véletlen tehát, hogy a segélyek mérséklésének kérdése már egy 1890. évi választmányi ülésen is felmerült.⁶⁰ Később szóba hozták azt is, hogy a Társulat szervezetét decentralizálni kellene, s a püspöki székhelyeken fiókokat kellene nyitni, amivel egyúttal az egyesület népszerűsítését és szimpatizánsai számának növelését is el lehetne érni. A bevételek emelése érdekében emellett alternatív forrásokat kívántak bevonni, amire példaként egyes tagok a szelvényes könyvecskék bevezetésének ötletét javasolták. Ezek egyrészt tagsági könyvek lennének, másrészt befizetési csekkek, vagyis egy bizonyos pénzösszeg befizetése révén az illető személy egyúttal a szervezet tagjává válhatott volna.⁶¹

⁵⁸ Többször előfordult, hogy a kérelmeket nem láttamozta az illető egyházmegyei hatóság, az ilyen kérelmezők elestek a támogatásoktól. Például Szilágyi A. Károly a Társulat titkára az 1895. december 10-i választmányi ülésen nyomatékosan kijelentette, hogy az ilyen igényeket nem tudják figyelembe venni. A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1895. december 10. MOL P1431, 16. cs., 1. t., sz. n.

⁵⁹ Nem kívánunk belemenni az okok részletes elemzésébe, hiszen azok teljes feltárása átfogóbb kutatásokat igényelne.

⁶⁰ Robitsek Ferenc titkár felvetette, hogy a Társulat áldozatai a romániai katolikus egyházi előjárók magatartása következtében terméketlenek és nem érik el céljukat. Márkus Gyula egyházi alelnök arra hívta fel a figyelmet, hogy inkább a hazai szegényeken kellene segíteni, mivel az értük meghozott áldozat nem lehet bizonytalan. A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1890. április 26. MOL P 1431, 15. cs., 1. t., sz. n.

⁶¹ Az 1889. december 17-i választmányi ülés határozata alapján a Társulat iránti érdeklődés felébresztésére alakult bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1890. november 12. Uo. Sz. n.

A segélyek kérdése ezután állandó viták tárgyává vált az egyesület összejövetelén, ezért 1894. februárjában rendkívüli bizottságot alakítottak a probléma megvitatására. Steiner Fülöp székesfehérvári püspök, a Társulat egyházi elnöke kedvezőtlennek ítélte a pénzügyi lehetőségeket, ugyanakkor kijelentette, hogy a Társulat számára a „keleti vérek” támogatása alapszabályszerű kötelezettséget jelent, sőt, voltaképpen ezért hozták létre azt. Balogh Sándor világi alelnök óvatosságra intett a keleti segélyek tekintetében, s azt kívánta, hogy ne vállaljanak további kötelezettségeket, s a jövőben korlátozzák az állandó évi segélyeket. A grémium ülésén elhangzott az is, hogy a Társulat több olyan alapítványt is kezel, amelyeket a romániai magyarság megsegítésére hoztak létre, s azok éves kamatait csak az alapító intencióinak megfelelően lehet felhasználni. A bizottsági tagok többsége azon az állásponton volt, hogy a segélyezés még szűk lehetőségei, és lassan megtérülő eredményei ellenére sem lehet kétséges, hiszen a romániai magyarság csak a Szent László Társulat által biztosított forrásokra hagyatkozhat, míg a magyarországi katolicizmus számára más alapok is nyitottak, de a jövőben körültekintőbben kell eljárni a pénzek szétosztásánál. Végül elhatározták, hogy levélben fordulnak Kovács Ferenc marosvásárhelyi plébánoshoz az 1868. évi útjuk során szerzett adatok bemutatása végett, amelyek további mérlegelésre kínáltak lehetőséget.⁶²

Kovács válaszában kifejtette, hogy a segélyezés nem lehet kérdéses, sőt, a Társulat által kiutalt összegek csekélynek mondhatók, még azok százszorosan nagyobb mértékének is meglenne a helye. Különösen a moldvai csángók helyzetét tartotta aggályosnak, akik „[...] teljesen magukra vannak hagyatva, lelkipásztoraik jobbára olaszok, olasz-román keveréknyelvet alkottak, s a csángó vérek vigasztalására nem lehetnek”. Kijelentette, hogy az ottani magyarok helyzete 1868. évi utazásuk óta sem kedvezőbb, sőt, inkább rosszabbodott a politikai helyzetet is figyelembe véve. Ha ezt gyökeresen nem változtatják meg, a csángók nemcsak nyelvüket, - miként a Bákó városától északra eső katolikus csángókkal történt, - hanem katolikus vallásukat is el fogják veszíteni. A román kormány is elősegíti ennek bekövetkeztét, hiszen a csángó településeken olyan iskolákat állítanak fel, amelyekben még a hittant sem tanulják magyarul, s ezt a törekvést segíti az olasz papság is. Úgy lehetne segíteni rajtuk, „[...] ha Moldvában, hol Bákó városa környékét a katolikus magyarság tömötten lakja, papnevelő intézettel és tanítóképzéssel ellátott magyar püspökség állíttatnék”. Ezen kellene fáradoznia a magyar püspöki karnak egyházi érdekei miatt, illetve a magyar kormánynak a nemzeti szempontokat figyelembe véve. Kovács elismerte, hogy az aktuális „konstelláció” nem kedvez ennek, ugyanakkor azt javasolta a Társulatnak, hogy időnként küldjön biztost Romániába, aki a segélyösszegek megfelelő felhasználását ellenőrizné.⁶³

Persze más „megszorító intézkedések” is szóba jöttek, így például 1895-ben már a társulati szolga és társulati írnok fizetésének korlátozását tárgyalták, ami természetesen csak tüneti kezelést jelenthetett az egyesület egyre súlyosbodó pénzügyi gondjaira.⁶⁴ Egy évvel később Zichy Nándor, a Társulat világi elnöke kijelentette, hogy a keleti segélyezést szükségesnek tartja, mivel annak teljesítése az egyik fő céljuk, csak a mértékét kell megváltoztatni. Felvetette azt is, hogy munkájukhoz a kormány anyagi és erkölcsi támogatását kellene kérni, mivel az egyesület nemcsak felekezeti, hanem „hazafias” célokat is szolgál, s a kormány segítségével a romániai konzulátusokon keresztül a segélyek felhasználására vonatkozó adatokat is be lehetne szerezni. Hozzátette, hogy a kormány támogatásának megszerzése diszkréciót igényel, ezért a választmány felkérte az elnökséget, hogy „[...] az ügyben a legjobb belátása szerint járjon el, ha a sikerre a legjobb kilátás

⁶² A Társulat választmánya által a keleti segélyek tárgyában kiküldött bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1894. február 9. MOL P 1431, 16. cs., 1. t., sz. n.

⁶³ Kovács levele Szilágyi Arthúr Károlynak, a Társulat titkárának, 1894. március 3. MOL P 1431, 16. cs., 1. t., sz. n.

⁶⁴ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1895. december 10. Uo. Sz. n.

nyílik”.⁶⁵ Az egyesület működéséhez azonban ekkor nem kapott kormányzati hátszelet, s nem sokkal később a döntéshozó testület úgy határozott, hogy a rendszeresített keleti segélyeket korlátozni fogja a jövőben. Ez a gyakorlatban a rendszeres juttatások teljes leállítását eredményezte, annak ellenére, hogy az átállás érdekében az 1897. évre az apanázs addigi mértékének folyósítását ígérték az érdekelteknek.⁶⁶

Ebben az évben ugyanis a bukaresti papi szemináriumnak 775 forintot, szintén az ottani magyar misszionáriusoknak 450 forintot, míg végül a craiovai magyar tanítónak a szokásos negyedévi 60 forint összegű szubvenciót állapítottak meg,⁶⁷ egyúttal kikötötték, hogy ez utóbbi a jövőben automatikusan nem juthat hozzá megszokott apanázsához, hanem azt az illetékes püspöki hatóság útján, minden egyes esetben újra kell igényelnie.⁶⁸ A századfordulóig hátralévő időben a juttatások a korábbi összegekhez képest valóban drasztikusan megcsappantak, s csak néhány rendkívüli jelentőségű kiadásra korlátozódtak. Így például 1898-ban 28,50 forintot fordítottak a bukaresti érseki körlevél magyar fordításának kiadására, összesen 240 forint jutott a craiovai tanítónak, illetve 1434,15 forintnyi nagyobb tételt különítettek el a buzău-i magyar plébánia építésére. A választmány ezen kívül hajlandónak mutatkozott a bukaresti érseki iskola építésére és fenntartására hozzájárulni 500 forintnyi összeggel, a helyi érsek jótállásáért cserébe aziránt, hogy a magyar kolónia lelki szükségleteiről gondoskodni fog.⁶⁹ Egy év múltán a tanintézmény meg is kapta az ígért összeget, s a bukaresti főpásztori levél magyar nyelvű kiadására szánt 24,50 forinttal ki is merültek az egyesület az évi romániai segélykeretei.⁷⁰

A Szent László Társulat a támogatásaiban kizárólag a katolicizmus érdekeit szolgáló egyházi célokat jelölt meg, ennek folytán tevékenysége nem érinthette a csángók által lakott településterületre is kiterjesztett, s lassan rögzülő román állami népiskolai hálózat szegmenseit, s egyáltalán a polgári képzéssel összefüggésben semminemű aktivitást nem fejtett ki. A nagyobb regáti városokban a magyar misszionáriusok által szervezett magániskolák vagy magyar nyelvű osztályok a román oktatási rendszeren kívüli egységet képeztek, és a román államtól nagyobb mérvű támogatásra nem is számíthattak, ezért az egyesület ezekben való jelenléte könnyebbnek és indokoltabbnak is mutatkozott. Ennek köszönhető, hogy többnyire az anyaországból származó tanáraik a rendszeresség és folyamatosság elve alapján részesültek a segélyekben. A moldvai csángók magyar nyelvű egyházi oktatásának megszervezésében a Szent László Társulat közvetlen szerepet nem játszhatott, a magyar minorita papok számára a lelki szolgálat feltételeinek megteremtésére (templomépítés, egyszeri személyi segély, egyházi segédeszközök és kiadványok) kiutalt rendkívüli pénzsegélyek a hittan-oktatás folyamán inkább csekély mértékű közvetett hatásként érvényesülhettek.

A román hatóságok a birtokukban lévő adminisztratív eszközökkel bármikor meggátolhatták a segélyek Moldvába történő eljuttatását. S egyáltalán, azok a kisebb-nagyobb mennyiségű összegek, amelyeket a regáti magyarság, s alkalmanként a moldvai csángók javára fordítottak, elégtelennek bizonyultak azokhoz képest, amekkorákat Románia állami súlyánál fogva mozgósítani tudott országa oktatási rendszere érdekében. Mint említettük, az egyesületen belül már igen korán felmerült a magyar állam felé történő kezdeményezés a segélyezés hatékonyságának növelése érdekében, de ilyen jellegű „összefonódás” majd csak a Monarchia diplomáciai kara és a magyar állam által felkarolt „romániai katolikus akció” megindulásakor, a XX. század legelején valósul meg. Igaz, hogy a moldvai csángókat román

⁶⁵ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1896. január 25. MOL P 1431, 1. t., 17. cs., sz. n.

⁶⁶ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1896. december 15. Uo. Sz. n.

⁶⁷ Kimutatás a Társulat kiadásairól, 1897. január 31-1897. december 15. között. Uo. Sz. n.

⁶⁸ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1897. december 15. Uo. Sz. n.

⁶⁹ A Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1898. november 7. Uo. Sz. n.

⁷⁰ Kimutatás a Társulat bevételeiről és kiadásairól, 1899. december 19. Uo. Sz. n.

állampolgárságuk folytán ki kellett emelni ebből a programból, ezért ők semmiféle támogatásban nem részesülhettek. A Szent László Társulat korlátozott lehetőségeinek elismerése melletti jelentőségét abban látjuk, hogy igyekezett szervezetbe tömöríteni azokat az egyéneket, akik tenni kívántak a Kárpátoktól keletre élő katolikus magyarokért, s olyan fórumot teremtett, amely képes lehetett ébren tartani a határom túli magyar kisebbségek érdekérvényesítésének gondolatát az anyaországi társadalomban.

Jászvásári jezsuiták, halasfalvi ferencesek és a magyar állami szubvenció

Már említettük, hogy az egyházi iskoláztatás terén döntő mozzanatot jelentett a Jászvásár székhelyű, önálló moldvai katolikus egyházmegye megalakítása 1884-ben. Az egyházkerület első püspökévé a korábban Tamásfalván szolgáló olasz jezsuita lelkészt, Nicolao Giuseppe Camillit nevezték ki. A moldvai katolikus területek új és önálló egyházszerzetének kiépítése és megerősítése céljából nélkülözhetetlen elemnek bizonyult a papság alacsony létszámának megszüntetése, ami régóta súlyos problémát jelentett Moldvában. A lelkészek helyi képzésével és az utánpótlás bázisának helyben való kiépítésével közvetve meg lehetett oldani a plébániák számának növelését, a csak kápolnával rendelkező, kieső filiákban templomok építését, s ennek segítségével ezeknek a településeknek a visszahelyezését az egyház hatósugarába. Ennek megfelelően a püspöki székhelyen alapítandó papnevelde tervezését nem sokkal Camilli kinevezése után megkezdték.⁷¹ Meg kívánjuk jegyezni, hogy egy hasonló szeminárium megszervezésének gondolata nem volt előzmények nélküli, hanem már jóval régebb óta napirenden volt a misszió kihelyezett hivatalában. 1845-ben kerültek napvilágra a hírek a Jászvásáron alakítandó katolikus kollégiumról, elsősorban olyan német és francia származású fiatalok számára, akik a moldvai székhelyen születtek. Kiderült az is, hogy a tanodában a foglakozások vezetésére egy leMBERGI papot kértek fel.⁷²

A jászvásári papi szemináriumot végül néhány évtized múlva, 1886-ban nyitották meg. Az intézménybe eleinte kisebb részt moldvai katolikus falvakból származó magyarokat, nagyrészt a moldvai nagyvárosokban élő katolikus vallású nemzeti közösségekhez (németek, lengyelek) tartozó fiatal fiúkat vettek fel, akiket szigorú rendben neveltek.⁷³ Camilli az intézményt megnyitása után a jezsuiták Lemberg központú galíciai rendtartományának irányítása alá helyezte, s ennek megfelelően tanári karának egy részét ottani lengyel papok alkották. A tanári kar másik része németekből, csehekből és olaszokból állt. Élére később az ugyancsak lengyel származású Felix Wiercinski került, aki kiválóan ismerte a moldvai viszonyokat, hiszen már korábban a Szabófalva melletti Bargovánban szolgált.⁷⁴ A

⁷¹ Erre Petrás utalt egy 1885-ben kelt levelében. *Domokos P. P.*, 1979. 1505.

⁷² Uo. 1438.

⁷³ *György Endre*: A moldvai csángókról. Levél a „Vasárnapi Újság” szerkesztőjéhez. Vasárnapi Újság, 1900. október 28. 707. Az intézmény zártága és növendékeinek elszakítottága a szülőföldjüktől később is fennmaradt, ami kedvezett a csángók elrománosítására irányuló törekvéseknek. Mihai Robu püspök később az olasz papok pótlása érdekében sok csángó fiút neveltetett az intézményben, akiknek még beszélniük sem szabadott magyarul. Egy 1934-ben kelt feljegyzés megállapította: „Az így kinevelt renegát csángók fogják a jövőben saját fajtájuk vesztét előidézni, hacsak ez az irányzat a magyar papok bevitelével nem ellensúlyoztatik”. Ismeretlen eredetű feljegyzés a moldvai és bukovinai magyarokról, 1934. MOL P 1431, 19. cs., 1. t., 98/1934. sz. Sok csángó számára a papi szemináriumban való tanulás a felemelkedés esélyét jelentette. Így például ez egyik lujzi-kalugari család öt gyermekéből négy pap lett a jászvásári szeminárium elvégzése után, de ezt követően egyikük sem volt hajlandó magyarul megszólalni. Felemelkedésük ára nemzetiségük elvesztése lett. *Kiss Tamás*: Moldvai katolikus egyháztörténet a Bákó környéki csángó falvak szakrális emlékeinek tükrében. Néprajzi Múzeum Kézirattára, EA 26205, 12. A magyar nyelv használatát még a második világháború után is tiltották. Az intézményt végül 1948-ban bezárták a román hatóságok. Erre ld. Sylvester Lajos forrásértékű riportkönyvét. *Sylvester Lajos*: Csupa család az élet. Az elsorvadt moldvai magyar oktatás és a csángó szétrajzások emlékkönyve. Sepsiszentgyörgy, 2001. 19-20.

⁷⁴ *Domokos P. P.*, 1979. 1301. A szerző által itt említett Borgófalvát csak Bargovánnal tudjuk azonosítani.

papnevelde bővítésével párhuzamosan a magyar származású hallgatók az 1890-es évek legelejére többségbe kerültek,⁷⁵ de valószínűsíthető, hogy az intézmény falai között egészen 1895-ig semmilyen szintű magyar nyelvtanítás nem folyt.⁷⁶ (Lippert már említett tanulmányából kiderül például, hogy 1893-ban az intézmény 18 növendéke közül 13 beszélt magyarul.⁷⁷)

Az 1880-as évek végén Jászvásárra utazó György Endre szerint a román kormány örömmel vette az ott létrejött szeminárium megnyitását. Érdekes adalékkal szolgál a szerző a megalakulás körülményeiről, ugyanis megemlíti ebben a tudósításában, hogy a püspök, és a papi képző első rektora többször megfordultak Magyarországon segílyt kérve intézményük részére. A magyarországi viszonyokhoz képest elég nagy összeget gyűjtöttek össze erre a célra, mivel az adakozók cselekedete előtt a moldvai magyar katolicizmus ügye lebegett. Ennek ellenére a papnevelde hallgatói elől elzárták a Szent László Társulat által kiadott katolikus kalendáriumokat.⁷⁸

Bizonyos, hogy ilyen jellegű adományok tényleg történtek, hiszen 1894-ben Lönhart Ferenc erdélyi katolikus püspök ötven forintot áldozott magyar származású ifjak képzésére a jászvásári papneveldeben.⁷⁹ Ez alapján úgy tűnik, hogy a szeminárium támogatása Magyarországról elszórta a Szent László Társulattól független csatornákon keresztül is történt, hiszen mint említettük, nem találtuk nyomát annak, hogy ebben az időszakban az egyesület révén közvetve vagy közvetlenül adományokat juttattak volna a moldvai papi képzés javára. A pénzádományok összegyűjtése a Bánffy-kabinet megalakulása után már kormányzati szinten is megindult. Ekkor ugyanis a magyar vezetés az alulról jövő társadalmi nyomás, valamint a Monarchia közös diplomáciai kara felől érkező kedvező jelzések hatására cselekvésre szánta el magát. A „moldvai akció” megindításához az is hozzájárult, hogy 1895-ben Dominique Jacquet személyében új püspököt neveztek ki Jászvásárra, aki elődjéhez képest toleránsabb magatartást tanúsított az egyházmegyéjében a hívek többségét kitevő magyarsággal szemben.⁸⁰ Jacquet habitusát és a csángókhoz való viszonyát alapvetően meghatározta, hogy francia anyanyelvű svájci volt, ezért őt nem befolyásolta a Moldvában évszázadok óta jelen lévő olasz-magyar feszültség, tiszta lappal indult pozíciójának betöltésére. A magyarság számára kedvezőnek tűnhetett emellett az is, hogy ferencesként jezsuita elődjének munkáját kívánta felülbírálni, ami az annak regnálása idején született döntések megváltoztatását feltételezte.

Az új püspök nem nézte jó szemmel, hogy a korábban túlnyomóan ferences kézen lévő missziós területen Camilli a jezsuiták befolyását próbálta megszilárdítani.⁸¹ A jezsuiták és a ferencesek vetélkedése Moldvában jóval korábbi előzményekre tekintett vissza. Bár a jezsuita misszió előbb indult, mint a ferenceseké, más jellegű volt, és nem vált állandóvá a térségben. A jezsuiták a XVI. század végétől inkább a fejedelmi központban, és néhány nagyobb vidéki városban telepedtek meg, ahol iskolákat és könyvtárakat létesítettek. Tanintézményeikben többnyire a gazdagabb bojárok gyermekei tanultak. Magukat tekintették a műveltség hordozóinak, ezért lenézték a magasabb iskolákat nem járt, s a szegény falusi lakossággal sorsközösséget vállaló ferences barátokat. A XVI-XVIII. század folyamán a magyarokon

⁷⁵ *Seres Attila*: „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható”. (Források a moldvai magyarság anyanyelvű oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a papi képzésben, a XIX. század végén) *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények*. Főszerk.: Ujváry Gábor. Budapest, 2003. 344-345.

⁷⁶ Uo. 338.

⁷⁷ *Gecsényi L.*: i. m. 184.

⁷⁸ *György E.*: i. m. 707-708.

⁷⁹ Lönhart levele Bánffy Dezső magyar miniszterelnöknek, 1895. december 19. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 6286. al. sz., 4477/1895. sz.

⁸⁰ A „moldvai akció” megindításának körülményeire részletesen ld.: *Seres A.*, 2002. 27-30.

⁸¹ Jacquet tevékenységére ld.: Vaszary Kolos esztergomi érsek levele Bánffynak, 1896. augusztus 23. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 15743/1896. sz.

kívül több hullámban a Jézus Társaságának galíciai lengyel tartományából érkeztek ide a misszionáriusok.⁸²

A kormányzati segélyakció megindítása végső soron nem a magyar hivatalos tényezők kezdeményezésére történt, hanem Jacquet 1895. júliusi megkeresésére, amelyben a Monarchia romániai diplomáciai missziói révén anyagi támogatást igényelt az intézmény fenntartási költségeire. A püspök kérelmét a bukaresti osztrák-magyar nagykövet és a jászvásári konzul is támogatásukról biztosították. A külügyminisztérium ezután Bánffyhoz fordult, s javasolta, hogy a segélyekhez a magyar kabinet is járuljon hozzá, mivel a papi szeminárium léte a „csángó telepek fenntartása szempontjából fontossággal bír”.⁸³ A kormányfő illetékességéből felkérte a kultuszminisztert, közölje, hogy milyen forrásokat lehetne a papnevelde céljaira csoportosítani. Wlassics válaszában kifejtette, hogy a Vallásalap hazai egyházi célokat szolgál, de pénzügyi nehézségek miatt még eredeti rendeltetésének sem tud megfelelni, emiatt külföldi egyházi intézmények támogatására egyáltalán nem nyújt fedezetet. Azt javasolta ezért Bánffynak, hogy a kormány az államkincstár rendelkezési alapjából utalja ki a megfelelő anyagi eszközöket, mivel az ügy nem tisztán egyházi célokat szolgál, hanem nemzeti érdekeket is.⁸⁴

A miniszterelnök az akció pénzügyi alapjainak megteremtése céljából nemsokára körlevelet intézett a katolikus érsekekhez és püspökökhöz, melyben támogatásukat kérte a jászvásári papneveldeben lévő ifjak magyar nyelvű oktatásához.⁸⁵ A felhívásra csakhamar, még ez év decemberére Zalka János győri püspök, Rimely Károly besztercebányai püspök, Lönhart Ferenc erdélyi püspök, Császka György kalocsai érsek, Schuster Constantin váci püspök, Samassa József egri érsek, valamint Dessewffy Sándor csanádi püspök jóvoltából 3650 forint gyűlt össze. Schuster az általa tett 1000 forintos hozzájárulást alapítványi formában kívánta a csángók javára fordítani.⁸⁶ Ehhez a mennyiséghez járult még Pados János végrendelete alapján az a 3179 forintot kitevő összeg, amelyre ingó és ingatlan hagyatékának értéke rúgott. Pados végrendeletében a hagyatékát alapítványként - amelynek céljaként a Magyarország határaitól keletre élő fajrokonok támogatását jelölte meg - a Vallás- és Közoktatásügyi tárca kezelésére bízta. A Pados- alapítvány éves kamataiból a moldvai csángók javára is lehetett áldozni.⁸⁷ A magyar kormány célja az volt, hogy a támogatás fejében elérje a papi szemináriumban egyes tantárgyak magyar nyelven történő oktatását, esetleg magyarországi tanárok bevonásával. A kormányfő fontosnak ítélte az ügyet, ezért maga is átutalt egy 2000 frankról kiállított csekket a jászvásári intézmény javára, amivel a jászvásári papnevelde magyar államsegélyhez jutott.⁸⁸

A kormányzati támogatás megindulása ellenére, - amely tetemes összeg lévén már biztos mankót jelenthetett a jászvásári szeminárium vezetése számára - a magyar nyelvtanítás kapcsán rendelkezésünkre álló források kissé ellentmondásosnak tűnnek. Balla Gyula Lajos dormánfalvi misszionárius 1896 márciusában kelt tudósításában azt írta, hogy a papneveldeben nem oktattak magyarul,⁸⁹ míg Wiercinski rektor ezt némiképp cáfoló híreket közölt egy 1896. decemberi levelében.⁹⁰ A két állítás önmagában véve nem zárja ki egymást, hiszen nem elképzelhetetlen, hogy a magyar nyelv tanítása éppen a magyar kormány tekintélyes mértékű szubvenciója nyomán indult meg az 1896/1897. évi tanév első

⁸² Benda K., 1988. 44-46.

⁸³ Bánffy átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, 1895. július 16. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 6286. al. sz. 2242/1895. sz.

⁸⁴ Wlassics átirata Bánffynak, 1895. október 21. Uo. 3572/1895. sz.

⁸⁵ Bánffy átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, 1895. július 16. Uo. 2242/1895. sz.

⁸⁶ A katolikus egyházfők levelei Bánffynak, 1895 november-decembere. Uo. 4477/1895. sz.

⁸⁷ Wlassics átirata Bánffynak, 1895. november 30. Uo.

⁸⁸ Bánffy levele a katolikus egyházi vezetőkhez, 1895. november 22. Ibid.

⁸⁹ Seres A, 2003. 335-343.

⁹⁰ Uo. 344-345.

szemeszterében. Sajnos azonban az intézmény rektorának beszámolójából nemcsak az nem derül ki, hogy mikor vette kezdetét a magyar nyelv tanítása, hanem az sem, hogy a növendékek heti hány órában tanulták azt. Mindenesetre ez alapján biztos, hogy a magyar kormány szándékaival ellentétben az ottani tanrend csak a nyelvtudás elsajátítását és grammatikai fejlesztését célzó nyelvórákat biztosított a csángó ifjak számára, az egyes tantárgyakat viszont románul tanították. A heti két-három óra a szintiszta csángó falvakból származó magyar anyanyelvű fiatalok számára a román nyelv dominanciája és más idegen nyelvek (elsősorban a latin, illetve a francia, görög, esetleg a német) tanulása mellett éppen csak elegendőnek bizonyulhatott nyelvtudásuk szintjének fenntartására. Mindezek fényében a magyar nyelv az idegen nyelvek kategóriájába soroltatott.

Az intézet növendékei mindenesetre köszönetüket nyilvánították Bánffyknak a támogatásért, és abbéli meggyőződésüket fejezték ki, hogy a magyar nyelv tanulása által igyekeznek meghálálni a pénzadományt.⁹¹ Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy az intézet lengyel vezetése ab ovo nem zárkózott el magyar jezsuita tanárok fogadása elől. A galíciai jezsuita tartományfőnök ugyanis lehetőséget látott arra, hogy a jezsuiták osztrák-magyar provinciájából egy tanár érkezzon Jászvásárra „a magyar nyelv oktatásának vezetésére”. Wiercinski pedig azt kérte, hogy az esetlegesen rendelkezésére bocsátandó magyar tanerő valamelyik teológiai vagy természettudományi tantárgy előadására legyen képesítve.⁹² Ez a kezdeményezés azonban megbukott a jezsuiták Rómában székelő generálisának ellenkezésén, aki különböző okokra: a jezsuiták és ferencesek rivalizálására, a román kormány érzékenységére, valamint a posztra alkalmas, nélkülözhető személyek hiányára hivatkozva mereven elutasította azt.⁹³

A moldvai jezsuiták és ferencesek vetélkedése szinte ezzel egy időben kapóra jött a magyar kormánynak. 1897 februárjában kiderült ugyanis, hogy Jacquet függetleníteni kívánja magát a Jászvásáron magukat bebetonozó jezsuitáktól, és kiderült, hogy Kalugarban önálló ferences novíciátust szeretne alapítani. A moldvai püspök emiatt ismét a Monarchia vezetéséhez fordult segítségért.⁹⁴ Az esztergomi érsek azt javasolta Bánffyknak, hogy a ferences papi novíciátussal összhangban egy olyan kántortanító-képzőt, vagy kántorképzőt kell alakítani, ahol ferences laikus testvéreket tanítanának, mert a ferences papok és kántorok közti együttműködés így könnyebben lenne megvalósítható.⁹⁵ Jacquet a támogatásra vonatkozó készség ismeretében részletesen is kifejtette elképzeléseit, s közölte, hogy praktikus megfontolásokból a papi képző, a mellé építendő bentlakás, és a kántorképző helyszínéül Halasfalvát szemelték ki.⁹⁶ A magyar kormányfő hamarosan jelezte, hogy kész nagyobb áldozatot hozni a kántorképzővel egybekapcsolt novíciátus létrehozása és működtetése érdekében.⁹⁷ A komollyá váló elhatározás egyeztetése érdekében Jacquet 1897 nyarának végén, őszenek elején Budapestre utazott, ahol tárgyalás keretében véglegesítették szándékaikat. A találkozón a püspök pontos költségvetéssel állt elő; az első évben tizenkilenc ezer, míg az azt követő időszakban évente tizenhárom ezer frankot igényelt a magyar kormánytól.⁹⁸

⁹¹ Az aláírók nevét a hitelesség kedvéért a dokumentumon szereplő alakban tüntetjük fel. Robu Michaly, Antal György, Icztoc V., Bogles János, Romeder Karoly, Gröger E., Märghit Antal, Blajuți György köszönő levele Bánffyknak, 1896. október 28. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 20505/1896. sz.

⁹² Bánffy levele Vaszarjnak, 1896. július 5. Uo. 12012/1896. sz.

⁹³ Erre ld.: Vaszary levele Bánffyknak, 1896. augusztus 23. Uo. 15743/1896. sz. Vaszary levele Bánffyknak, 1896. október 23. Uo. 20275/1896.sz.

⁹⁴ Bánffy levele Vaszarjnak, 1897. február 16. Uo. 2678/1897. sz.

⁹⁵ Vaszary levele Bánffyknak, 1897. február 22. Uo. 3579/1897. sz.

⁹⁶ *Seres A.*, 2003. 347-348.

⁹⁷ Bánffy átirata Goluchowski Agenor külügyminiszternek, 1897. június 23. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 8126/1897. sz.

⁹⁸ Jacquet budapesti tartózkodásának pontos időpontját nem sikerült megállapítanunk. Jacquet emlékeztető feljegyzése Bánffy számára, 1897. szeptember 22. Uo. 16642/1897. sz.

Bánffy beleegyezett az intézmények segélyezésébe a püspök által megszabott feltételek mellett, s ennek megfelelően megállapodtak a pénz átutalásának feltételeiről is, mely szerint az évente folyósítandó összeget a magyar kormány az egyházi vezető által megjelölendő római pénzintézet útján fogja utalványoztatni. A korábbiakhoz képest most tekintélyesebb és rendszeresített pénzösszeg folyósítását Bánffy szigorú feltételekhez kötötte: az első tételt képező, s közvetlenül az építkezésre fordítandó hatezer frankot például csak a moldvai püspök által kiállított elismervény fejében adhatta át a jászvásári osztrák-magyar diplomáciai kirendeltség vezetője. Kikötötte, hogy a további részleteket csak az iskola felépülte után fogják folyósítani, s megbízta egyúttal a jászvásári konzult az építkezés menetének, és a halasfalvi oktatási intézmények későbbi működésének folyamatos ellenőrzésével.⁹⁹

A támogatás létrejöttét azonban nem sokkal ezután a kedvezőnek látszó jelek ellenére Goluchowski Agenor külügyminiszter tanácsára Bánffy meghíúsította.¹⁰⁰ Ettől függetlenül a halasfalvi lelkésziskola és kántorképző megvalósítása a Jacquet által elképzelt szisztéma szerint önmagában nem oldotta volna meg a moldvai magyarság égető problémáját, a magyar nyelv intézményesítésének hiányát az egyházi liturgiában, valamint az egyházi- és polgári oktatásban. Ez ugyanis nem szólt többről, mint a magyar nyelv nyelvórák keretében történő tanításáról a halasfalvi ferences papi képzőben és kántoriskolában. A magyar kormányzati támogatás megvalósulása esetén magyar származású ifjakat vettek volna fel az intézménybe, amelynek élére Jacquet tervei szerint Kárpáti Grácián Klézsén szolgáló magyar minorita atya került volna. A szemináriumban heti három órát, a kántorképzőben napi egy órát szenteltek volna a magyar nyelv tanulásának, s mindkét tanintézményben minden nap az egyik iskolai szünetben kötelezően magyarul kellett volna társalogniuk a növendékeknek. „Ugy látszik, hogy ezen pontosan és állandóan szem előtt tartott intézkedésekkel a fiatal papoknak sikerülni fog a magyar nyelvet, melyet tizenkét évi gimnáziumi és teológiai tanulmányaik alatt tanulni és beszélni fognak, könnyen és finomul beszélniük.” – nyilatkozta a püspök.¹⁰¹

Ennek bevezetése kétségtelenül létező empátiája mellett érdekében állott, hiszen a kezdetekben a Magyarországról származó pénzsegélyektől nagymértékben függött a nemrég alakult püspökség működőképességének szavatolása, s egyáltalán a ferencesek helyi fölényének biztosítása. Úgy véljük ugyanakkor, hogy még Halasfalva kiválasztása előnytelen volt a magyarság számára, hiszen a település az erősen fogyó északi nyelvsziget peremvidékén helyezkedett el, ahol már igencsak előrehaladott nyelvi asszimilációs állapotok uralkodtak. A Szent László Társulat tagjainak ottjártakor, 1868-ban például a falunak Alfons Schösselbauer személyében németül prédikáló papja volt,¹⁰² majd néhány évtized múltán Barradini atya személyében olasz.¹⁰³ Ez a „bábeli zűrzavar” nyilván csak erősítette az asszimilációs tendenciákat. A püspök maga azt vallotta ugyan, hogy a két településen hasonló a magyar nyelvű vallásosság szerepe, a valóság azonban mégis az, hogy Kalugarban és környékén sokkal erősebbnek mutatkozott a magyar identitás.¹⁰⁴ Mindezek ellenére megkockáztathatjuk, hogy a Jacquet által kidolgozott oktatási rendszer megvalósulása mégiscsak jobb következményekkel járt volna annál, mint ami később bekövetkezett.

⁹⁹ Bánffy levele Jacquet-nak, 1897. szeptember 15. Uo. 15448/1897. sz.

¹⁰⁰ Az okokra részletesen ld.: *Seres A.*, 2002. 38-40.

¹⁰¹ *Seres A.*, 2003. 347.

¹⁰² A társulati tagok ugyanakkor megállapították, hogy Halasfalva „valaha tiszta magyar volt, és még ma is az annyira, hogy a nők s gyermekek nem is igen tudnak oláhul. Azonban a magyarság nagyon meg van itt támadva [...] úgy a család-nevek is borzasztóan el vannak a magyarul mitsem tudó papok anyakönyveiben és nyelvén ferdítve.” *Imets F. J.*: i. m. 94. A korábban ott járt Jerney azt állította, hogy „lakosi többé nem magyarok”. *Jerney J.*: i. m. 178.

¹⁰³ *Seres A.*, 2003. 347.

¹⁰⁴ Míg az egykori Halasfalván mára teljesen eltűnt a magyar nyelv használata, a hazai szakirodalom Lujzi-Kalugarban még ma is 90%-ra teszi a magyarul tudók számárányát. Erre ld.: *Tánczos V.*, 1999. 18.

Dacára annak, hogy a magyar kormány leállította a pénzsegélyek folyósítását, 1897-ben mégis megkezdték működésüket a bentlakással rendelkező intézmények, a novíciátus és a kántorképző. Az elemi iskolából kiválogatott és odavitt csángó gyerekeket a jezsuitákéhoz hasonló szigorú rendben nevelték. I. N. Ciocan Román megyei tanfelügyelőnek az 1903-1904. évi állapotokat tükröző visszaemlékezéseiből kiderül, hogy a gyerekek nem térhettek haza, még a vakáció idején sem, szüleikkel nem tarthatták a kapcsolatot, s ha azok látogatóba jöttek, csak a papok jelenlétében beszélhettek velük. Emellett idegen személyek is csak a rektor engedélyével látogathatták az intézményt, a viszonylag magas szintű oktatás kizárólag román nyelven folyt, az idegen nyelvek közül a hallgatók a latint, görögöt, franciát, olaszt és a németet tanulták. A szeminárium mellett működő kántorképző is hasonlóképpen bentlakásos volt. A szeminárium rektora olasz, a kántorképző igazgatója német származású volt, a tanszemélyzet többsége a vezetőség mintájára olasz és német papokból tevődött össze. A két intézményben tanulókat román nemzeti szellemben nevelték, ottani tanulmányaik befejeztével olaszországi teológiai főiskolákra kerültek, ahonnan visszatérve Moldvában folytatták a csángók erőszakos asszimilálását.¹⁰⁵ Így alakult Halasfalva a moldvai ferences provincia igazgatási és szellemi központjává, ahol - mint említettük - az oktatási centrum mellett később nyomdát létesítettek. Itt tanultak a XX. század első évtizedeiben a moldvai katolicizmus román eredetét ideológiailag megalapozó csángó származású papok, mint például Iosif Petru Pal (Pál József Péter) pusztinai plébános is.¹⁰⁶

A friss egyházszervezethez kapcsolódó intézményrendszer felépítése érdekében nélkülözhetlenné vált, hogy a moldvai püspökség különféle pénzügyi alapokra tegyen szert. A belső erőforrások kiaknázása mellett mindkét papi képző vezetése igyekezett alternatív anyagi forrásokat találni. Kézenfekvőnek tűnt a Jászvásáron jelen lévő osztrák-magyar diplomácia segítségét kérni. A Monarchia képviselőin keresztül egyúttal célszerű volt a moldvai magyar népcsoport kisebbségi érdekeire hivatkozni, hiszen ez záloga lehetett annak, hogy a magyar kormány megkülönböztetett figyelmet fordít majd a kérdésre. A püspök szemszögéből nézve a magyar nyelv - valamilyen szintű - oktatása feltételezte a halasfalvi tanintézmények támogatását, míg a magyar kormány szemszögéből a segély garantálhatta a magyar nyelv tanításának bevezetését. A nagy reményekre feljogosító magyar támogatás elmaradása miatt azonban a belső tartalékok mozgósítása került előtérbe. Balla Gyula leveléből kiderül, hogy a püspökség megkövetelte a bevételek és kiadások precíz rögzítését, amivel a plébániák költségvetése ellenőrizhetővé vált. Az így adódó éves többletet a jászvásári képzőintézetek javára kellett fordítani, a plébánosok nem tarthatták meg azt.¹⁰⁷ A ferences novíciátus oda telepítése okán Halasfalva is különleges helyzetben volt a környező katolikus településekhez képest. Ciocan memoárjából értesülhetünk arról, hogy az egyházi jövedelmek felosztásánál a moldvai klérus figyelembe vette ezt a rendhagyó helyzetet, és - az egyik legnagyobb és állandó bevételt biztosító jövedelemforrást, - az emberi élet fordulójához kötődő papi szolgáltatások köréből: az esketésből és temetésből befolyó összegek egy részét a papnevelőnek juttatták.¹⁰⁸

A Bánffy-kormány „moldvai akcióját” a közvélemény egyre erőteljesebb követeléseire alapozták meg, mivel a csángók kiteljesedő asszimilációja a XIX. század utolsó két évtizedére, a népcsoport teljes beolvadását vetítette előre. Ezt a veszélyt kívánta elhárítani a

¹⁰⁵ Jacquet 1903-ban elhagyta Moldvát. A halasfalvi novíciátusra ld.: *Demény Lajos*: A csángó múlt a magyar és román történetírásban-a politikai szándék és tudományosság válaszcímjén. In: *Csángó sorskérdések*. I. m. 7. [A továbbiakban: *Demény L.*, 1997.]

¹⁰⁶ Iosif Petru Pal munkája 1942-ben jelent meg, s fő tézise, hogy a dák, illetőleg román származású csángókat magyar katolikus papok magyarosították el Moldvában. *Demény L.*, 1997. I. m. 8.

¹⁰⁷ *Seres A.*, 2003. 338-339.

¹⁰⁸ *Halász Péter*: Egyházi jövedelmek a Román környéki csángó falvakban a századfordulón. In: *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Szerk.: Halász Péter. Budapest, 1991. 549-550.

magyar kormány a moldvai papképzés jellegének orientálásával. Tekintettel arra, hogy a román népiskolai oktatási rendszer a magyar nyelvhasználat megmaradási esélyeit kedvezőtlen irányba terelte, az egyetlen kitörési pont a csángóság identitását jelentősen befolyásoló katolikus egyház maradt. A magyar politikai elit azonban attól félve, hogy a nagymértékű magyar beavatkozás a román vezetés válaszlépéseit válthatja ki a hazai román nemzetiségi oktatás kiterjesztése és Romániából történő szubvencionálása terén, elállt szándékától. A magyar kormány törekvéseiben tehát a reciprocitás úgy jelent meg, mint a magyar nemzeti érdekeket korlátozó elv, míg a magyar társadalom részéről – az „ugyanannyi jogot a csángóknak, mint az erdélyi románoknak” jelszó hangoztatásával - a kölcsönösség betartatása a magyar nemzet létérdekeit szolgáló jogos igényként jelentkezett.

A magyar társadalom azonban nem hallathatta a hangját, nem nyilváníthatott véleményt a „moldvai akcióval” kapcsolatban, mivel az a közvélemény teljes kizárása mellett zajlott. Schlauch Lőrinc Bánffy-nak a katolikus egyházi főméltóságokhoz írt levelére reagálva felhívta a miniszterelnök figyelmét a Szent László Társulatra, amely elmondása szerint az ő elnöklete alatt jelentős áldozatokat hozott a moldvai csángók megmaradásáért, de lehetőségei igen behatároltak voltak az elérendőnek vélt cél megvalósítására. A nagyváradi püspök felajánlotta Bánffy-nak, hogy lépjen érintkezésbe az egyesület vezetésével. A miniszterelnök válaszelevelében finoman elutasította a javaslatot, és kinyilvánította, hogy körlevelében az anyagi segítség iránt egyébként is bizalmasnak jelzett kérelmét társadalmi együlethez, s így közvetve a magyar közönséghez nem intézheti. A magyar közvélemény kizárásának fontosságát Bánffy többször is nyomatékosította: így például az egyházfőkhöz írott levelében kérte, hogy kezeljék bizalmasan a közléseit a magyarországi román nemzetiségi mozgalom miatt.¹⁰⁹

A moldvai csángók „megmentésének” fontosságával a magyar társadalom és kormányzati tényezők is egyaránt tisztában voltak, mégis, mint láttuk, mind az egyházközségek társadalmi úton történő támogatásának fonala, mind a papi képzés kormányzati befolyásolására tett kísérlet nagyjából egy időben szakadt meg. Az előbbi lehetőségeinek korlátozottsága, az utóbbi a politikai szándékok és a magyar nemzet előbbre sorolt törekvései miatt. Véleményünk szerint a dualizmus idején lett volna létjogosultsága annak, hogy a két kisebbség helyzetét párhuzamba állítva vizsgálják meg, és a megfelelő megoldási módokat ennek alapján munkálják ki, úgy, hogy az a csángók javát szolgálhassa, de ne járjon együtt a magyarországi románság jogainak csorbításával

¹⁰⁹ Bánffy levele a katolikus egyházi vezetőkhez, 1895. november 22. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 3857/1895. ikt. sz. Bánffy levele Schlauchnak, 1895. december 8. Uo. 4106/1895. ikt. sz.